

AZ ALBÁN IFJÚSÁG PARANCSNOKA A KIRÁLYI ALBÁNIÁBAN*

Ausztria–Magyarországot 1896-ban kérte fel egy muszlim albán arisztokrata testvérpár, Ferit Bej Vlora és Syrja Bej Vlora, hogy legyen az albánok nemzeti és felekezeti protektora a szultán-kalifával szemben.¹ A Ballhausplatz a felkérést elfogadta és 1896 óta segítette aktívan az albán nemzeti mozgalom támogatásával az albán nemzetté válást. A Ballhausplatz mellett megszerveződött egy Albánia-lobbi, amelynek nemcsak közös minisztériumi tisztviselők és konzulok voltak a tagjai, hanem vállalkozók, újságírók, tudósok és katonák is. A közös külügyminisztérium e koloniális érdekcsoport tagjaival karöltve nyújtott infrastrukturális, anyagi és intellektuális támogatást ahhoz, hogy a muszlim többségű albán társadalom európai mintákat követő nemzetté válása elkezdődhessen. Az albán nemzetté válás teoretikus alapjait és történelemszemléletét részben Thallóczy Lajos fektette le, illetve alakította ki.² Az osztrák–magyar úgynevezett „albán akciók” végrehajtói a nemzeti középréteg szerepét betöltő bej- és agacsaládokat arra is fel akarták készíteni, hogy ha a helyzet úgy hozza, akkor Albániát önálló államként is képesek legyenek kormányozni. Amikor az Osztrák–Magyar Monarchia 1918 őszén összeomlott, akkor az albán nemzeti mozgalom már húsz esztendeje fejlődött a bécsi útmutatások mellett, és az albán politikai elit hatévnyi tapasztalattal rendelkezett az önálló államiség jelentette kihívásokról is. Az, hogy az albán nemzet- és államépítés 1918-at követően az eredeti osztrák–magyar elképzelések mentén folytatódhatott, részben azoknak az egykori k.u.k. alattvalóknak volt köszönhető, akik a világháború után albán állampolgárként futottak be karriert. E csoportból mindenképpen kiemelkedik a horvát Leopold Ghilardi della Ghianda, aki a két világháború közötti Albánia második legfontosabb politikai személyiségévé nőtte ki magát.³

Leopold Ghilardi (albánul Leon Gjilardi) életét a rendelkezésre álló levéltári és egyéb források alapján nem lehet teljesen rekonstruálni. Annak ellenére, hogy kora Albániájának egyik legfontosabb közszereplője volt, nem sok információ maradt

* A tanulmány a Bolyai János Kutatói ösztöndíj támogatásával jött létre.

¹ *Krisztián Csaplár-Degovics: Österreichisch-ungarische Interessendurchsetzung im Kaza von Tirana. Südost-Forschungen 71. (2012) 136–138.*

² Thallóczy Lajos az albánok nemzetté válásában játszott szerepéről lásd *Krisztián Csaplár-Degovics: Lajos von Thallóczy und die Historiographie Albaniens. Südost-Forschungen 68. (2009) 205–246.*

³ *Krisztián Csaplár-Degovics: Kommandanti i Djelmënis shqiptare. In: Për Ardian Klosin gjermanin nga Shqipëria. Red. Oliver Jens Schmitt. Tirana 2016. 112–177.*

fent róla. Életéről a források alapján csak benyomásokat és emóciókat lehet szerezni, illetve néha mozaikszerű pillanatfelvételeket készíteni. A gondolkodásáról, világnézetéről szintén kevés dolog rekonstruálható. Az biztos, hogy szerette az albánokat és még inkább Albániát; úgyis, mint *potenciális (elképzel)* és úgyis, mint *valóságos (létrejött)* országot. Az is biztos, hogy a maga által, magának választott politikai vezetőket – Ismail Qemal Vlora kormányfőt, Wilhelm von Wied fejedelmet és Ahmet Zogu minisztert/kormányfőt/köztársasági elnököt/uralkodót – odaadó hűséggel szolgálta. Bár területét a Balkán-háborúk idején örökre elhagyta, Ghilardi lojális maradt Ausztria–Magyarországhoz, 1918 után pedig Ausztriához és Magyarországhoz. Az olasz állam képviselői többször is kísérletet tettek megvesztegetésére, ám ezt ő mindig határozottan elutasította.⁴ Nem kedvelte a modernizációt, de nem volt szélsőségesen modernizációellenes sem. Az egyesült délszláv államot, és azon belül Szerbiát és a szerbeket, élete végéig ellenségének tekintette.

Ghilardi származása

Leopold Ghilardi 1881. szeptember 19-én született a horvátországi Károlyvárosban (Karlovac), egy vasutas tisztviselő fiaként. Családjáról csak annyit tudni, hogy olasz eredetű és római katolikus volt. Elképzelhető, hogy rokonságban álltak a luccai születésű Luis Ghilardival (1805–1864), aki miután meggyőződéses mazzinistaként végigharcolta az öreg kontinens összes jelentős forradalmát Nápolytól Portugálián és Belgiumon át Párizsig, 1853-ban Közép-Amerikába ment, és kalandos életét Mexikó nemzeti hőseként, dandártábornokként fejezte be.⁵ Ezt a verziót támasztja alá az, hogy Leopold egyik fiútestvére a századfordulót követően szintén Mexikóba költözött, ahol a hadsereg ezredesként szolgált. Nem kizárt, hogy karrierjében sikerrel tudta használni névazonosságát vagy rokonságát Luis Ghilardi tábornokkal.⁶

Akár igaz ez a rokoni szál, akár nem, az biztos, hogy a károlyvárosi Ghilardi család a Habsburg-ház rendíthetetlen híve volt. (Ebben bizonyosan szemben álltak volna Luis Ghilardival.) A kis Leopold személyi lapja szerint jól tudott horvátul és németül írni és olvasni, de olaszul szinte alig beszélt.⁷ Anyanyelve a horvát

⁴ *Michael Schmidt-Neke*: Entstehung und Ausbau der Königsdiktatur in Albanien (1912–1939). Regierungsbildungen, Herrschaftsweise und Machteliten in einem jungen Balkanstaat. München 1987. 215. Ennek ellentmondanak Bernd J. Fischer adatai, aki szerint Ghilardit külföldről is pénzelték. *Bernd J. Fischer*: King Zog and the Struggle for Stability in Albania. Tirana 2012. 72. A rendelkezésre álló osztrák–magyar (és osztrák) levéltári források Schmidt-Neke verzióját erősítik meg.

⁵ *Antonio Peconi*: General Luis Ghilardi. Republicano Italiano, héroe mexicano. Puebla de Zaragoza (Mexico) 1997.

⁶ *Joseph Swire*: King Zog's Albania. New York 1937. 158.

⁷ Österreichisches Staatsarchiv (a továbbiakban: ÖStA) Kriegsarchiv (a továbbiakban KA) Personalunterlagen, Qualifikationslisten (a továbbiakban: Quall.) Kt. 792., Oberleutnant Leopold Ghilardi.

volt. Későbbi, albánokkal folytatott levelezései bizonyítják, hogy jól tudott franciául⁸ és az 1920-as évek elejétől kezdve már albánul is. A reálgimnázium négy osztályát Zágrábban végezte, majd 1898–1902 között szülővárosában a gyalogsági kadétiskola hallgatója lett. 1902-ben lépett be a közös hadseregbe, ahol először a 22., majd a 70. gyalogsági ezredben szolgált. Szolgálati lapján nincs arról adat, hogy valaha más fegyvernemben megfordult volna.

Felettesei mindvégig elégedettek voltak munkájával. Ghilardi kifejezetten tehetséges csapattisztnek számított. Jelleméről és képességeiről a következő feljegyzés is árulkodik: „Ügybuzgó, magasabb képzettségre vágyik, nagyon törekvő és ambiciózus, a siker bizonyos, a jelleme kedvező irányba fejlődik, derűsen jóindulatú, kitartó, jó felfogó képesség.”⁹ Ghilardi rendezett anyagi körülmények között élt, de nem nősült meg. 1910-ben nevezték ki főhadnaggyá.¹⁰

A kalandor: Albánia 1913–1914

Ghilardi feltehetően afférba keveredett egyik tisztársa feleségével, ezért el kellett hagynia a közös hadsereget 1912 végén vagy 1913 elején. Miután leszerelt, útját a Balkán felé vette, ahol ekkor már javában dúlt az első Balkán-háború. Katonai karrierjét a félszigeten nem albán területen kezdte, hanem Macedóniában, egy macedón vagy bolgár szabadcsapat tagjaként. Az is feltételezhető, hogy szerb alakulatok ellen harcolt. Albániában bizonyíthatóan csupán 1913 őszén tűnt fel, mégpedig Vlorában, Ismail Qemali kormányfő mellett.¹¹

Csak találgatni lehet, hogy mi vonzotta Albániába. Személyiségét és későbbi sorsát ismerve feltehetőleg kalandot keresett, a harc lehetőségét, talán egy új hazát. De ugyanígy szerepet játszhatott szerbellenessége, mivel a róla szóló első adatok az 1913 őszi albán–szerb háború kapcsán bukkantak fel. Az sem kizárt, hogy Ghilardit korábban megérintette a romantikus osztrák–magyar Albánia-kép. Ausztria–Magyarország egyrészt 1896-tól aktívan segítette az albán nemzeti mozgalmat, másrészt az albanológia a Monarchia területén vált önálló diszciplínává. A kor osztrák–magyar albanológusai aktívan publikáltak és adtak rendszeres tájékoztatást, ismertetést a közvéleménynek tudományuk állásáról vagy az albánok történelméről, politikai és gazdasági viszonyairól. Többek között a bécsi

⁸ Uo.

⁹ Thimcziuk jelentése Berchtoldnak. Valona, 1913. dec. 6. ÖStA Haus-, Hof- und Staatsarchiv (a továbbiakban: HHStA), Ministerium des Äußern, Politisches Archiv (a továbbiakban: MdÄ PA) XII. Türkei Kt. 418/6e, No. 204/pol., melléklet.

¹⁰ ÖStA KA Quall. Kt. 792, Oberleutnant Leopold Ghilardi.

¹¹ ÖStA HHStA Sonderbestände: Nachlässe, Familien- und Herrschaftsarchive Nachlass Kral (a továbbiakban: Nachlass Kral), Kt. 4, X. Albánia.; *Robert Elsie: A Biographical Dictionary of Albanian History*. London 2013. 167.

Reichspost, *Vaterland* és a *Die Zeit* hasábjai is a rendelkezésükre álltak. Mivel a sajtó termékei elsősorban a vasútvonalak mentén terjedtek, Ghilardi alapos ismereteket szerezhetett a Monarchia albániai tevékenységéről.

Ha nem is lehet tudni, hogy Ghilardit mi vezette pontosan Albániába, annyi bizonyos, hogy már megérkezése pillanatában egy határozott elképzelésekkel bíró, cselekvő katonatiszt benyomását keltette.¹² Vlorában, az ország első fővárosában való felbukkanása (1913. október) óta bírta Ismail Qemali kormányfő bizalmát. Ismail Qemali, hasonlóan Ahmet Zoguhoz, a későbbi királyhoz, hazájától távol nőtt fel, egy idegen hatalom árnyékában. Ennek következtében mindketten zárkózott személyiségekké váltak, akiknek nem voltak közeli barátai vagy bizalmasai, főleg nem saját népük köréből. Ghilardinak minden bizonnyal különleges adottságai voltak, mert képes volt mindkét albán vezető bizalmát elnyerni.

Ismail Qemali kormányfő és az egyik legnagyobb hadsereggel rendelkező albán arisztokrata, Esat Toptani között 1913 júliusa óta érlelődött a polgárháború. Csak amiatt nem tört ki nyílt fegyveres harc közöttük, mert 1913 szeptemberében közép-balkáni menekültek fegyveres csoportjai – albánok és macedónok – Albánia területéről megtámadták a Szerbia által frissen annektált területeket. Szerbia válaszként 1913 októberében megszállta Észak- és Közép-Albánia stratégiai jelentőséggel bíró régióit. Ebben a kritikus pillanatban az osztrák–magyar külügyminiszter, Leopold Berchtold mindent megtett annak érdekében, hogy a Vlorában tartózkodó albán kormány tekintélyét megerősítse. Ennek a politikának a részeként osztrák–magyar fegyver- és muníciószállítmányok érkeztek a vlorai kikötőbe, illetve a Monarchia belgrádi diplomáciai képviselete 1913. október 18-án, magyar nyomásgyakorlásra és a nagyhatalmakat megkerülve, ultimátumot adott át a szerb kormánynak, amelyben Albánia azonnali kiűrését követelte a szerb hadsereg részéről.

A szállítmányok mellett megjelentek az első olyan osztrák–magyar katonatisztek is Albániában, akik kilépve a közös hadseregből, önkéntesként kívántak harcolni az új állam céljaiért. Bár ezeket a katonatiszteket nem a Monarchia katonai hatóságai rendelték ide, többségük rendszeresen jelentett Bécsnek és nem utasította el a Ballhausplatz vagy a vezérkar kéréseinek teljesítését. Mivel különböző külpolitikai okok miatt a Monarchia konzulátusai és katonai hatóságai hivatalosan nem vehettek részt a fegyverbeszerzési üzletek megkötésében és az új albán sereg megszervezésében, az egykori k.u.k. tiszték önkéntes jelenléte kapóra jött a

¹² Gustav Hubka ezredes jelentése. Bécs, 1935. aug. 23. ÖStA KA, Quall. Kt. 792., General Leopold Ghilardi. Glasner: Jelentés az albániai szabadcsapatok felhasználásáról 1915 és 1917 között. Kézirat. ÖStA KA Nachlässe, B 69, Nachlass Johann Glasner (a továbbiakban: Nachlass Glasner). ÖStA HHStA Nachlass Kral, Kt. 4. X. Albanien.

Ballhausplatznak.¹³ Még akkor is, ha a tisztek jelenléte és tevékenysége miatt a közös külügyminiszter gyakran kényszerült magyarázkodásra a nagyhatalmak és a balkáni szövetségesek felé.¹⁴ Az önkéntes tisztek közül jelentőségét és befolyását tekintve kiemelkedett Leopold Ghilardi személye.

Az albán kormány fegyverbeszerzési terveit Ghilardi tanácsai alapján dolgozták ki. Ő volt az, aki elérte, hogy osztrák és cseh fegyvergyárak (Steyr, Skoda) ingyenpéldányokat küldjenek legjobb termékeikből az albán kormányfő számára. A legértékesebb katonai termék, amelyet gyorsan a helyszínre lehetett szállítani, a géppuska volt. Az első három Steyr géppuska („ingyenes mintapéldányok”) és a hozzájuk tartozó muníció, illetve egyéb fegyverek 1913 novemberére érkeztek meg Vlorába. Ghilardi ezekkel az osztrák–magyar közös hadseregben rendszerezített fegyverekkel kezdte meg az új kormánycsapatok kiképzését. Munkájával Ismail Qemali meg volt elégedve, mert hamarosan már azt kérte a helyi osztrák–magyar konzulátuson keresztül, hogy Ghilardi instruktorként hivatalosan is kormánya szolgálatába állhasson. A kérés elfogadása mellett állt ki Heinrich Clanner von Engelshofen, Conrad vezérkari főnök legfontosabb albániai hírszerzője, aki tizenkét esztendeje ismerte és becsülte Ghilardit. Berchtold megfontolta ugyan a javaslatot, de eddig ismeretlen okból nem támogatta azt.¹⁵

A Ballhausplatz elutasítása ellenére Ghilardi lojális maradt a Monarchiához. Egyrészt folyamatosan jelentéseket küldött mind a közös külügy-, mind a közös hadügyminisztériumba az albán politikai és társadalmi állapotokról, másrészt további javaslatokkal ostromolta a Qemali-kormányt és az osztrák–magyar katonai köröket. Ghilardit elsősorban az önálló albán haderő felállítása foglalkoztatta. Elsőként azért lobbizott, hogy az osztrák–magyar fegyvergyárak termékei kiszorítsák olasz riválsaikat Albániából. Ehhez azt tartotta szükségesnek, hogy további ingyenes példányokat kapjanak a vlorai albán alakulatok, hogy megismerhessék a Steyr új puska és a Skoda új ágyú típusait.¹⁶ Azt is javasolta, hogy

¹³ Giesl jelentése Berchtoldnak. Cetinje, 1913. okt. 20. és Berchtold távirata Gieslnek. Bécs, 1913. okt. 20. ÖStA HHStA, Ministerium des Äußern, Administrative Registratur (a továbbiakban: MdÄ Adm. Reg.) Fach 94/12/10, No. 99. és No. 237.

¹⁴ Hubka jelentése Conradnak. Cetinje, 1913. okt. 10. ÖStA HHStA MdÄ PA XII., Kt. 450/23e, Res. Nr. 310.

¹⁵ A közös hadügyminisztérium tájékoztató jegyzéke a közös külügyminisztérium számára. Bécs, 1914. dec. 12. ÖStA HHStA MdÄ PA XII, Kt. 450/23a, No. 17.910., melléklet: Clanner von Engelshofen jelentése a közös vezérkar hírszerzési osztályának: Evidenzbüro. 1913. nov. 23.; 2. Clanner: Durazzóból a Mati-vidéken át Dibráig és vissza, 1913. okt. 21-től nov. 13-ig. Kézirat. ÖStA KA Nachlass, B 617, Nachlass Heinrich Clanner Ritter von Engelshofen (a továbbiakban: Nachlass Clanner), 15., 18.; 4. Clanner: Kiegészítő jelentés az Albániában gyűjtött megfigyelésekhez. Kézirat. ÖStA KA Nachlass Clanner 1–2.

¹⁶ Megjegyzés a Präs. Nr. 18299-1913. számú jelentéshez. ÖStA HHStA MdÄ Adm. Reg. Fach 94/12/10, Abteilung 7./KM.; Uo. Thimcziuk távirata Berchtoldnak. Valona, 1913. dec. 8. No. 976.

a fegyveres erők kiképzését osztrák, magyar vagy horvát katonatisztek végezték el.¹⁷ Elképzeléseit mindenben támogatta az a helyszínen tartózkodó Paul Siebertz, aki a közös külügyminisztérium árnyékában működő Albánia-lobbi tagja volt,¹⁸ és aki egyedüli osztrák nagyvállalkozóként 1903 óta jelen volt Dél-Albániában (hotelt, nyomdát és egy osztrák termékeket bemutató áruházat működtetett). Siebertz nem mellesleg a bécsi katolikus-konzervatív napilapnak, a *Reichspost* egyik nagy riválisának, a *Vaterland*nak volt a kiadója és szerkesztője.¹⁹

1913 decemberében Ghilardi géppuskás alakulata már 300 főből állt. Ők névleg zsandárok voltak, de valójában katonának képezték őket ki. Az alakulatot a vlorai kormány görög irreguláris csapatok ellen tervezte bevetni 1914-ben. Ghilardi ekkorra már teljesen bírta Ismail Qemali bizalmát. Olyannyira, hogy az egykori k.u.k főhadnagy a kormányfő házában lakott.²⁰ 1913–1914 fordulóján azonban Ismail Qemalinak már csak névleges hatalma volt. A Balkán-háborúkat lezáró londoni nagykövetségi konferencia határozatai alapján az új országot ekkor már a nagyhatalmak delegáltjaiból és egy albán tagból álló Nemzetközi Ellenőrző Bizottság (NEB) irányította.²¹ A NEB az ország vezetését 1914. március derekán adta át Wilhelm von Wiednek, a nagyhatalmak által kiválasztott és egy albán küldöttség által felkért uralkodónak.²²

Ghilardi feltehetőleg 1914 márciusában tett hűségesküt Wied fejedelemnek, aki a horvát főhadnagy kezén hagyta az általa szervezett géppuskás alakulatot.²³ Az önkéntes tiszt meghálálta a bizalmat: a dél-albániai Korça környékéről teljesen kiszorította a görög erőket. Feltehetőleg teljesítménye is szerepet játszott abban,

¹⁷ A jelentés [Ghilardié – Cs-D. K.] megemlíti, hogy amennyiben az albán zsandárságba osztrák–magyar tiszteket is fel kellene venni, akkor érdemes őket a német, magyar és horvát anyanyelvűek közül toborozni, mivel a magyarokat és a horvátokat Albániában nagyon kedvelik. Szerb anyanyelvű és görögkeleti felekezetűekhez tartozók [alkalmazása – Cs-D. K.] Albániában lehetetlen, mert őket szerbeknek, ezért az albánok halálos ellenségének tartanak. Pro acta másolat. ÖStA HHStA MdÄ Adm. Reg., Fach 94/12/10, KM, Präs. Nr. 18299/19/2-1 von 1913.

¹⁸ *Csaplár-Degovics, K.*: Österreichisch-ungarische Interessendurchsetzung i. m. 180–182.; *Kurt Gostentschnigg*: Die albanischen Parteigänger Österreich-Ungarns. Ein Versuch der Rekonstruktion des Brückenkopf-Feldes an der Peripherie des habsburgischen Zentrums. *Shéjzat* 1. (2016) 1–2. sz. 119–170.

¹⁹ Az albanofil Siebertz Albániáról könyvet is írt. *Paul Siebertz*: Albanien und die Albanesen. Wien 1910.

²⁰ Thimczíuk jelentése Berchtoldnak. Valona, 1913. dec. 6. ÖStA HHStA MdÄ PA XII., Kt. 418/6e, No. 204/pol.; Berchtold levele Conradnak. Bécs, 1914. ápr. 16. ÖStA KA Nachlässe, B 1450 – Nachlass Conrad von Hötendorf, Akt. 102, Nr. 1643., melléklet: Oskar Rosman jelentése. 15.

²¹ Az 1913. július 29-én elfogadott *Statut de l'Albanie* alapján a bizottságnak csupán ellenőrző és nem irányító/kormányzó hatalma volt. Az antant hatalmak jogértelmezése és Olaszország gyakorlata azonban ez utóbbit valósította meg. A szabályzat szövegét közli *Amedeo Giannini*: La questione albanese. Roma 1925. 95.

²² Wilhelm von Wied (1876–1945): a nagyhatalmak által közösen kiválasztott első albán fejedelem. Kiválasztásában szerepet játszott, hogy nem volt sem a Monarchia, sem Olaszország állampolgára, hogy rokonságban állt a román királyi házzal és hogy protestáns felekezetű volt.

²³ KA 1, Kt. 792, Oberleutnant Leopold Ghilardi. 2.; *Swire, J.*: King Zog's Albania i. m. 158.

hogy az államot továbbra is ellenőrzés alatt tartó NEB egyik tagja április 11-én felvetette a fejedelemnek, hogy alkalmazzon 10-10, Ghilardihoz hasonló adottságokkal bíró osztrák–magyar és olasz katonatisztet, hogy Dél-Albániában teljesen helyreállíthassák az állami rendet.²⁴

A rend azonban nem állt helyre Dél-Albániában. Nem kis mértékben amiatt, mert 1914 júniusában egy új, felekezeti alapú felkelés tört ki Közép-Albániában, amely az ismét támadó görög erővel végül elbuktatta az albán államot. 1914. július 6-án elesett a Ghilardi által védett Korça. A görög invázió elől több tízezer ember menekült a Dél-Albániából Vlora irányába. Többségük a közép-albániai Fieri és Berat városait vette célba, amelyek azonban hamar ostrom alá kerültek. Beratot végül sikerült megvédeni. A görög erők két napig ostromolták a Ghilardi vezette véderőket, majd visszavonultak. Ennek legfőbb oka az volt, hogy a város muszlimjai is bekapcsolódtak a támadók elleni harcba. Az epiróta alakulatok (az Albánia területén élő görögök eufemisztikus megnevezése) ugyanis korábban minden útjukba eső muszlim falut elpusztítottak, és ez az egekbe korbácsolta a muszlim–ortodox ellentéteket.²⁵

Ghilardi ezt követően nem maradt Beratban, hanem Vlora kikötőjének védelmében vett fel új harcállást július 14-én. A Vlora körüli harcok augusztus folyamán egyre hevesebbek lettek.²⁶ A várostól délre található Vjosa folyó északi partjának védelme azután is folytatódott, hogy Wied fejedelem 1914 szeptemberében végleg elhagyta fejedelemségét és magára hagyta az érdekében harcoló hadseregének maradványait. Ghilardi 1914-es tevékenységéről az az utolsó adat, hogy október elején, mintegy 1200-1500 ember élén, illetve Clanner és az albán Besim Bej Koka őrnaggyal eredményesen harcolt a felkelők ellen.²⁷ Clanner vonatkozó jelentésében idézte Ghilardi egy fontos mondatát, amelyet ugyan Wied menekülése kapcsán mondott, de amely sokat elárul későbbi, Zoguval való viszonyáról is: „Egy férfi hiányzik Albániából!”²⁸

²⁴ Löwenthal távirata Berchtoldnak. Durazzo, 1914. ápr. 11. ÖStA HHStA MdÄ PA XIV. Albanien (a továbbiakban: PA XIV) /60/20, No. 1526.

²⁵ Mayrhauser jelentése Löwenthalnak. Valona, 1914. júl. 9. ÖStA HHStA MdÄ PA XIV/64/26, No. 10.; Mayrhauser távirata. Valona, 1914. júl. 10. ÖStA HHStA PA XIV/64/26, 10.7.1914. (pallium), No. 1971.; Uo. Kral távirata. Durazzo, 1914. júl. 10. No. 2048; Mayrhauser távirata. Valona, 1914. júl. 11. ÖStA HHStA MdÄ PA XIV/64/26, 11.7.1914. (pallium), No. 2034.

²⁶ Mayrhauser távirata. Valona, 1914. aug. 25. ÖStA HHStA MdÄ PA XIV/50/3, Grenzbestimmungen, Pallium 2. (Augustus-Oktober), No. 7315.; Mayrhauser jelentése Berchtoldnak. Vlora, 1914. aug. 3. ÖStA HHStA MdÄ PA XIV/55/4, Jänner 1914 – Schluß (pallium), Z. 29/P. und 32026, Nr. 36.; Lamb levele Greynek. Durrsi, 1914. aug. 15. In: Dokumente britanike për Shqipërinë dhe shqiptarët I–II. Red. Valentin Duka. Tiranë 2012. II. N. 151. 612.

²⁷ Mayrhauser távirata. Valona, 1914. szept. 3. ÖStA HHStA MdÄ PA XIV/65/26, Varia, No. 3095.; Glasner: Jelentés. KA B 69, 15–16.; Jelentés Albániáról. Clanner jelentése a vezérkarnak. Valona, 1914. okt. 1. ÖStA KA Zentralstellen, AOK-Evidenzbureau. (a továbbiakban: AOK), Kt. 3498 Albanien 1914, 19.

²⁸ Jelentés Albániáról. Clanner jelentése a vezérkarnak. Valona, 1914. okt. 1., ÖStA KA AOK Kt. 3498, Albanien 1914., 19.

A k.u.k. albán szabadcsapatok parancsnoka: 1915–1918

Már a világháború kezdetén megjelentek az osztrák–magyar vezérkar tisztjei Albániában, hogy felmérjék: lehet-e albán szabadcsapatokat harcba küldeni a szerb hadsereg ellen.²⁹ Bár az albánok (közemberek, illetve katonai és politikai vezetők egyaránt) hajlandónak mutatkoztak egy ilyen akcióra, e szándék mégis csak 1915-ben valósult meg. A vezérkarnak ugyanis időbe telt felismernie és elismernie, hogy céljai elérése érdekében igénybe kell vennie a „civil” shkodrai főkonzulátus és az osztrák–magyar albanológia jeles képviselőinek segítségét is. Az albánok ugyanis ahhoz szoktak hozzá, hogy a Monarchia e két csatornán keresztül érintkezik velük, és ezen a közös hadsereg összekötő tisztjeinek a kedvéért sem voltak hajlandók változtatni.

A szabadcsapatok felállításánál, az albanológusok tolmácként, tanácsadóként, szakértőként és kapcsolattartóként való igénybevétele mellett hasznosnak bizonyultak azon tiszték tapasztalatai is, akik 1912 és 1914 között önkéntesként tartózkodtak Albániában. Az ő tanácsaik nélkülözhetetlenek bizonyultak, mivel hely- és emberismeretük mellett ők hívták fel arra a figyelmet, hogy az albán szabadcsapatokat csak felekezeti alapon szabad felállítani, sőt, a bevetési helyszín megválasztásakor figyelembe kell venni a felekezeti szempontokat is (például muszlim csapatokat csak muszlimok ellen szabad bevetni)!³⁰

A Monarchia hadvezetése három albán szabadcsapatot állított fel: két muszlim és egy katolikus csapatot (utóbbit vezette az Albánia-lobbi egyik magyar tagja, Nopcsa Ferenc). A három szabadcsapat kapcsolata az osztrák–magyar hadvezetéssel nem volt felhőtlen. Rendszeres fizetésük állandó adminisztrációs gondot jelentett, és számos konfliktus forrása volt.³¹ További problémát jelentett, hogy tevékenységüket nem koordinálták az osztrák–magyar ezredek harci feladataival. Az albánok emellett a világháború idején sem mondtak le arról az igényükről, hogy vezéreiket maguk válasszathassák meg. A k.u.k. tiszteknek felfoghatatlan volt az is, hogy a szabadcsapatok legénységi állománya folyamatosan cserélődött (az önkéntesek csak néhány hétig voltak hajlandóak harcolni).

²⁹ A Monarchia Albániával kapcsolatos általános világháborús attitűdjéről lásd *Marvin Benjamin Friedl: The Cornerstone of Balkan Power Projection: Austro-Hungarian War Aims and the Problem of Albanian Neutrality, 1914–1918. Diplomacy and Statecraft* 23. (2012) 3. sz. 424–445. Az albán szabadcsapatok toborzásáról és szervezéséhez lásd *Heinrich Mas: Die albanischen Freischaren im Verbande der österreichisch–ungarischen Armee 1916–1918. ÖStA KA Nachlässe, B 990, Nachlass Heinrich Mast, 12, 73.*

³⁰ *Helmut Schwanke: Zur Geschichte der österreichisch–ungarischen Militärverwaltung in Albanien (1916–1918). Doktori (PhD) értekezés. Kézirat. Wien 1982. 75.*

³¹ *Franz Baron Nopcsa: Reisen in den Balkan. Die Lebenserinnerungen des Franz Baron Nopcsa. Eingeleitet und hrsg. Robert Elsie. Pejë 2001. 420–460.*

A Durrsi–Tirana–Kruja–Elbasan környékén (Közép-Albánia) tevékenykedő, eredetileg Hubert Hässler vezetése alatt álló albán alakulat például idővel macedón/bolgár szabadcsapatná alakult át. E Koszovóban³² felállított három csapat sorsát végül két dolog pecsételte meg. Egyrészt az albán katonák többsége pár hét harc után hazafelé indult a rablott holmikkal, magukkal víve a közös hadsereg tulajdonát képező teherhordó állatokat is. Másrészt kiderült, hogy a k.u.k. tisztek egy része, többek között Nopcsa Ferenc, alkalmatlannak bizonyultak albán szabadcsapatok vezetésére. (Nopcsa intrikus természetével és politikai magánakcióival annyi feszültséget és konfliktust okozott, hogy 1916 márciusában az osztrák–magyar hadvezetés kitiltotta Albániából.) A szabadcsapatok töredékeit Fieri környékén összevonták, és annak a tisztnek a szabadcsapatához csatolták, aki teljes mértékben kézben tudta tartani albánjait: 1916 tavaszán Leopold Ghilardi vezetése alatt egyesült az osztrák–magyar szolgálatban álló albán irreguláris alakulatok többsége.³³

Az új egység 1916 januárjában indult Közép-Albánia irányába. Ghilardi az út során képezte ki embereit és szoktatta őket hozzá a katonai fegyelemhez. Egységéhez Matiban csatlakozott a 20 éves Ahmet Zogu bej, aki 1912-ben tért haza Isztambulból, és átvette a helyi törzsszövetségben meghalt apja posztját.³⁴

Ghilardi legnagyobb világháborús haditettét 1916. március–áprilisban hajtotta végre. Közel 6000 emberrel megtette azt, amire a reguláris osztrák–magyar ezredek addig képtelenek voltak. Egy hónap leforgása alatt Durrsitől a Vjosa folyó vonaláig tolt le a frontvonalat, ahol aztán az két éven át nem is mozdult tovább. Az olasz csapatokat nagy elszántsággal úzte-kergette dél felé, és bevette többek között Berat városát is. A Vjosa menti frontot egészen addig tartani tudta a kisebb olasz ellentámadások ellen, amíg a helyszínre érkező reguláris ezredek be nem ásták magukat. Haditettei komoly befolyást szereztek számára az albán lakosság szélesebb köreiben is.³⁵

Az állóháború azonban kikezdte a szabadcsapatok morálját. A tétlenséget nem bírták az állandó mozgáshoz szokott önkéntesek. Viszály támadt a tisztek két csoportja között is: Wied egykori katonái szembekerültek azokkal, akik a tétlenség elől menekülve rabolni akartak, vagy akár olasz szolgálatba is álltak

³² Pontosabban: az egykori koszovói vilajet területén.

³³ Glasner: Jelentés. ÖStA KA Nachlass Glasner 14.; *Nopcsa, F.*: Reisen in den Balkan i. m. 420–460.; *Schwanke, H.*: Zur Geschichte der österreichisch-ungarischen Militärverwaltung i. m. 78–79.

³⁴ *Kristo Dako*: Shënime historike nga jeta dhe veprat e Nalt Madhërisë së Tij Zogu i Parë Mbreti i Shqiptarvet. Tiranë 1937. 5.; *Schmidt-Neke, M.*: Entstehung und Ausbau i. m. 337.; Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas I–IV. Hrsg. Mathias Bernath – Karl Nehring. München 1981. IV. 498.

³⁵ ÖStA KA 1, Kt. 792., Oberleutnant Leopold Ghilardi, 3.; *Schwanke, H.*: Zur Geschichte der österreichisch-ungarischen Militärverwaltung i. m. 76., 81.

volna. Az albán szabadcsapatok morálja akkor esett szét végleg, amikor Ghilardi konfliktusba keveredett Zoguval.³⁶ Zogu egy katonailag és politikailag tapasztalatlan, ám energikus és nagy ambíciókkal rendelkező fiatalember volt. Az ifjú bej intrikákba kezdett annak érdekében, hogy Ghilardit elmozdítsa posztjáról, és hozzákezdhesen saját hatalmi bázisának kiépítéséhez Közép-Albániában.³⁷ A horvát származású tiszt azonban nem kívánt engedelmes eszköze lenni Zogu felelőtlen elképzeléseinek, és szembeszállt vele. A konfliktusnak az vetett véget, hogy mivel Zogu fizette a szabadcsapatok zsoldjának egy részét, Ghilardit sikasztás vádjával leváltották és Shkodrába rendelték. Parancsnoki helyét a bej vette át és ez katasztrofális döntésnek bizonyult. Zogu ugyanis teljes mértékben alkalmatlan volt katonai parancsnoknak.³⁸ A Wiedhez hű tisztek nem engedelmeskedtek neki, a rabolni vágyók pedig dezertáltak, és végigpusztították a Vjosa északi partját. Ráadásul az ifjú bej – saját szakállára – egy nemzeti kongresszus összehívásán kezdett dolgozni. Az osztrák–magyar hadvezetés nem tehetett mást: a harcoló albán csapatokat felszámolta, Zogut Bécsbe rendelte. A bej a császárvárosban aztán alaposabban megismerkedhetett a Ballhausplatz és az Albánia-lobbi eddigi tevékenységével, illetve az albán nemzetté válásban és államalapításban játszott osztrák–magyar szereppel. Sőt, az albánbarát politikai és gazdasági körök megnyerték Zogut a jövőre vonatkozó osztrák–magyar elképzeléseknek is.³⁹

Zogu és Ghilardi későbbi kapcsolata alapján a konfliktus mindkettejüknek hasznos tapasztalat volt. Zogu egyrészt megtanulta, hogy minden törekvése ellenére sem lesz soha jó katona vagy alkalmas parancsnok. Másrészt viszont felismerte azt, hogy bár Ghilardival komoly konfliktusa volt, a horvát származású tiszt ideális katonai parancsnok az albánoknak. Az általa vezetett alakulatok ugyanis nemcsak fegyelmezettek, hanem módfelett eredményesek is voltak. Zogu rájött, hogy Ghilardiban megvan négy olyan tulajdonság, amelyre neki a jövőt illetően a legnagyobb szüksége lehet: hűséges az általa választott albániai vezetőkhez, szereti Albániát, kész harcolni egy sikeres albán állam megteremtéséért, és ellenségnek tekinti Olaszországot és Szerbiát.

Az 1917-es hadi helyzet ismét megkívánta, hogy albán szabadcsapatok segítsék az osztrák–magyar hadsereget. A közös hadsereg alakulatai ugyanis nem tudtak minden katonai feladatot megoldani, amelyet a hegyi hadviselés követelt

³⁶ ÖStA HHStA Nachlass Kral, Kt. 4, X. Albanien.

³⁷ „Ennek a 20 éves fiatalembernek az volt az álma, hogy egyfajta király legyen Albániában – legalább Észak-Albániában.” Glasner: Jelentés. KA B69, 18.

³⁸ *Georg Veith*: Der Feldzug in Albanien. In: Der Große Krieg I–IV. Hrsg. Max. Schwarte. Leipzig 1922. IV. 527.

³⁹ Glasner: Jelentés. ÖStA KA Nachlass Glasner, 19.; *Jason Tômes*: King Zog Self-Made Monarch of Albania. Chalford 2007. 33.; *Novruz Zejnati*: Ahmet Zogu – politikan apo ushtarak? Tiranë 2011. 127–129.

meg tőlük. Az egykori parancsnokok közül Ghilardi kapott ismét megbízást szabadcsapatok szervezésére. A világháború utolsó éveiben vívott harcairól azonban szinte semmit nem lehet tudni. Mindössze annyi információ áll rendelkezésre, hogy 1918 nyarán minden Bécshez hű szabadcsapatot, pár száz főt, Korça környékére szorítottak vissza. Feltehetőleg itt értesült Ghilardi ősszel arról, hogy egykori hazája nemcsak vereséget szenvedett, hanem elemeire hullott szét.⁴⁰

A nemzetállam második születése: 1920–1924

1918-at követően Albánia sorsdöntő éveket élt meg. A századforduló óta erősödő politikai vezető rétegek (a nagy házak tagjai, a bej- és agacsaládok, valamint a diaszpórákból származó értelmiségiek), hátuk mögött az első nemzetállam és a világháború tapasztalataival (osztrák–magyar, olasz, francia és görög megszállás) úgy döntöttek, hogy olyan állam megteremtéséért fognak küzdeni, amelynek nincs külföldi protektora. Az új állam alapjait egyedül kívánták lefektetni és az államot egyedül kívánták működtetni. Szándékukat siker koronázta: a Párizs környéki béketárgyalásokon elismerték a független Albánia létét az 1913-as határokon belül, s a Népszövetség is tagjai sorába fogadta az országot. Ezzel párhuzamosan az 1920-ban összeült lushnjei kongresszus résztvevői tisztázták az állami berendezkedés legfontosabb kérdéseit is: megválasztották a kollektív államfői tancsot, döntöttek a főbb közigazgatási kérdésekről, és tárgyaltak az alkotmányról.

Az 1920 és 1924 közötti időszak hallatlanul érdekes periódus Albánia életében. A korszakot Michael Schmidt-Neke meglátása szerint úgy lehet jellemezni, mint a „parlamentáris demokrácia feudalizmus ellen vívott küzdelmét.”⁴¹ E küzdelemben – teszi hozzá a fentiekhez Peter Bartl – az első parlamentben megszerveződő csoportok jól tükrözték a világháború előtti politikai gondolkodás nagy irányzatait. Az 1921-es választásokon a Fan Noli és Ahmet Zogu vezette Néppárt (Partia Popullore) modernizálni akarta az országot úgy, hogy közben a tradíciókat se kelljen teljesen feladni (ebből a pártból idővel kivált Noli Demokrata Pártja). A második nagy csoportosulást a Haladáspárt (Partia Përparimtare) alkotta, amelynek politikai gyökerei az oszmán korszakhoz, azon belül pedig az ifjútörökök mérsékelt szárnyához vezettek vissza. A harmadik erő, az Avni Rustemi nevével fémjelzett Testvériség (Vllaznia) elsősorban a lokális nemzeti egyesületek és klubok laza gyűjtőhelye volt.⁴²

⁴⁰ Glasner: Jelentés. ÖStA KA Nachlass Glasner 16.; *Schwanke, H.:* Zur Geschichte der österreichisch-ungarischen Militärverwaltung i. m. 81–83.

⁴¹ *Schmidt-Neke, M.:* Entstehung und Ausbau i. m. 49.

⁴² *Peter Bartl:* Albanien: vom Mittelalter bis zur Gegenwart. Regensburg 1995. 196–197.

A fenti modellből azonban két fontos elem hiányzik, amelyek nélkül nem lehet pontosan értelmezni az albán politikai gondolkodás két világháború közötti kereteit. Az egyik elem a Wied-féle Albán Fejedelemség, a másik – a fontosabbik – pedig az egykori olasz–osztrák–magyar rivalizálás emléke volt. Az, hogy a két világháború közötti Albánia önlegitimációja az 1912. november 28-i eseményekre (a független államiság önerőből történő kikiáltása) és a Wied-féle fejedelemségre épült, véleményem szerint nehezen megkérdőjelezhető. Ezt a tézist támasztja alá többek között az, hogy a lushnjei kongresszuson felállított kollektív államfői tanács (Këshilli i Naltë: leginkább 'Legfőbb Tanács') a tervek szerint csak addig kívánt működni, amíg az (új) fejedelem trónra nem lép.⁴³ A másik elem az egykori adriai hatalmak eltérő albánpolitikája volt. Annak ellenére, hogy Ausztria–Magyarország felbomlott, a Róma és Bécs közötti rivalizálás nem múlt el nyomtalanul. Sőt, egészen más keretek között és módon, de bizonyos értelemben tovább folytatódott.

Olaszország a nagy számban Albániába érkező olasz tanácsadó és megfigyelő révén már 1923–1924 óta nagy nyomás alatt tartotta a mindenkori albán politikai vezetést.⁴⁴ Az olasz politikai befolyás ellensúlyozására az egykori ifjútörökök, diaszpóra értelmiségiek (jelentős részük italo-albán!⁴⁵) és hazai nemzetiek eleve esélytelenek voltak. Akadt azonban egy negyedik csoport, amely formailag ugyan sosem alkotott önálló politikai pártot vagy egyesületet, de amely hagyományosan ellenségesen, de minimum gyanakodva figyelte az olasz térnyerést, amely a nemzeti politika *egyik* hagyományos ágát képviselte a Rilindja („nemzeti újjászületés”, 1878–1912) óta, és amelynek orientációs pontja nem Róma volt. Ezt a csoportot az Osztrák–Magyar Monarchia egykori hívei, konfidensei és ösztöndíjasai alkották.

Bár a nagy protektor már nem létezett, és a Monarchia egykori hívei nem alkottak egységes politikai szervezetet sohasem, fegyverért, katonai szakértőkért, pénzügyi tanácsadásért és politikai támogatásért továbbra is rendszeresen Bécsbe jártak. Mezőgazdasági kérdések és kisgépek, mezőgazdasági oktatás, egészségügyi tanácsadás és részben katonai ügyek kapcsán pedig Budapestet keresték fel.⁴⁶ Azért jártak továbbra is Bécsbe, mert az ausztriai albanofil politikai és gazdasági körök a két világháború között újjászervezték soraikat. A Ballhausplatz egykori albán szakértői közül ketten is államtitkárok lettek az új osztrák külügyminisztériumban az

⁴³ Swire könyve alapján a Himara hegységben 1931-ben is volt olyan vendégház, ahol a külföldiek a ház falán Zogu hivatalos portréja mellett egy Wiedről készült fotót is láthattak. Swire, J.: King Zog's Albania i. m. 162. A 'Legfőbb Tanácsról' lásd Schmidt-Neke, M.: Entstehung und Ausbau i. m. 53.

⁴⁴ Az olasz befolyás kiépítéséhez lásd Stephen J. Lee: European Dictatorships 1918–1945. 3. kiadás. London–New York 2008. 320–321.

⁴⁵ A 15. században Dél-Itáliába kivándorolt albán kisebbség, amely a 19. század első harmadában elsőként fogalmazta meg az albán nemzetépítés igényét, és amelyet a századfordulótól kezdve a nagyhatalmi babérokra törő Olaszország eszközként használt albániai befolyása kiépítéséhez.

⁴⁶ A magyar kapcsolatra utal T. Selenica: Shqipëria e ilustruar më 1927. Tiranë 1927. 195.

1920-as években (Alfred Rappaport von Arbenbau és August Kral).⁴⁷ Emellett a két világháború között Bécsben újjáalakult az 1913-as Albánia Bizottság (Verein für Förderung Albanien vagy Albanien-Komitee), Osztrák–Albán Társaság (Österreichisch-Albanische Gesellschaft) néven. Bár az 1913-as egyesület eredendően nem volt azonos a korábban említett Albánia-lobbival, hanem egy arisztokratákból, bankárokból, gyártulajdonosokból és nagyvállalkozókból álló reprezentációs szervezet volt, amely a Balkán-háborúk hatására alakult meg, a világháború után újjáalakult társaság egyesíteni tudta a két érdekcsoport még aktív tagjait. Az új társaság tagságát továbbra is magas rangú állami tisztviselők, civil bankárok és arisztokraták alkották. Saját folyóiratuk is volt, amely 1938-ban már a 18. számát jelentette meg (*Nachrichten für die Mitglieder der Österreichisch-Albanischen Gesellschaft*).⁴⁸ Az is erősítette az albán–osztrák kapcsolatokat, hogy 1918 és 1938 között Bécsben tevékenykedett az osztrák–magyar albanológia második nagy generációja (többek között Norbert Jokl), amely tanára lett egy újabb albán ösztöndíjas értelmiségi rétegnek. A második generáció átadta azt az albanológiával, nemzet- és államépítéssel kapcsolatos tudást, amely a Monarchia idején halmozódott fel. A Monarchia egykori hívei Albániában 1920 és 1924, de főleg 1925 és 1928 között, ellensúlyt jelentettek Olaszországgal, illetve az olaszpárti politikusokkal szemben, sőt az új állam aktív alakítói és formálói voltak. Annál is inkább, mert őket a Monarchia 1896 óta éppen az önálló állami lét feladataira igyekezett lépésről lépésre felkészíteni.⁴⁹

Az 1920–1924-es időszakban a Monarchia egykori hívei, szimpatizánsai közül négy politikust érdemes kiemelni. Abdi Bej Toptani és Luigj Bumçi a négyfős kollektív államfői tanács tagjai voltak 1920–1921-ben. Ők a lushnjei elvek alapján az ország szunnita és katolikus lakóinak képviselőként kerültek a Legfőbb Tanácsba.⁵⁰ Bumçi katolikus papként, majd Lezha püspökeként korábban az osztrák–magyar kultuszprotektorátus keretein belül szocializálódott,⁵¹ míg Toptani bej 1900 óta a Monarchia egyik legaktívabb hívének számított Közép-Albániában.⁵² Stefan Curani, Thallóczy Lajos közeli munkatársa, egyben

⁴⁷ ÖStA HHStA Nachlass Kral, Kt. 2–5.; *William D. Godsey*: „Seine Sporen im Kosovo verdienen...” Ein Altösterreicher als Albanienkenner: Alfred Ritter Rappaport v. Arbengau (1868–1946). *DAVID – jüdische Kulturzeitschrift* 12. (2000) 45. sz. 6.

⁴⁸ ÖStA HHStA, Nachlass Kral, Kt. 4., II. Albanisches, auch Jubiläum.

⁴⁹ Érdemes lenne például megvizsgálni, hogy a Lushnjében elfogadott alaptörvény egyes pontjai milyen viszonyban álltak Thallóczy Lajos 1913-as alkotmánytervezetével. Thallóczy: *Alkotmány*. ÖStA HHStA MdÄ PA XIV/55/L.3., 1–27.

⁵⁰ *Schmidt-Neke, M.*: Entstehung und Ausbau i. m. 53–55.

⁵¹ Bumçi és az osztrák–magyar kultuszprotektorátus viszonyáról lásd *Engelbert Deusch*: Das k.(u.)k. Kultuszprotektorat im albanischen Siedlungsgebiet. Wien–Köln–Weimar 2009. 434–436., 463., 533., 899.

⁵² Abdi bej 1912-ben a Qemali-kormány első pénzügyminisztere lett, de a Wied-korszakban is vállalt állami feladatokat. Abdi Toptani és a Monarchia kapcsolatairól lásd *Csaplár-Degovics, K.*: Österreichisch-ungarische Interessendurchsetzung i. m. 129–182.

a Monarchia egyik ismert ügynöke (1923–1928 között Ausztria tiszteletbeli konzulja Albániában) szintén aktív résztvevője volt a lushnjei konferenciának, majd az Iljaz Vrioni kormánynak (1920. december) ő lett a pénzügyminisztere.⁵³ A negyedik politikus maga Ahmet Zogu, aki több kormány belügyminisztere, a Delvina-, majd Evangjeli-kormány hadügyminisztere, 1922 decemberétől pedig Albánia hetedik miniszterelnöke volt.⁵⁴ Zogut 1924-ben már sokat vádolták amiatt, hogy külföldi (részben osztrák) tanácsadókkal vette körbe magát.⁵⁵ Jellemző tény az is, hogy egészen a tiranai paktumokig (1926–1927) Zogu katonai díszegyenruhája az (osztrák–)magyar huszárcapitányi mintát követte (Wied uniformisa is ennek alapján készült).⁵⁶

1920 és 1924 között az albán politikai vezetők igyekeztek minél több külföldit a tiranai minisztériumokba csábítani, hogy tanácsaikkal segítsék az ország „europaizálását”. 1923-ban már csaknem minden minisztériumnak volt saját külföldi szaktanácsadója. Az ő feladatuk az volt, hogy segítsenek felszámolni az oszmán korszak berendezkedését és helyette kiépíteni egy európai elveket követő, modern állami közigazgatást. Az igazságügyi tárcánál ezt a feladatot látta el az olasz Giulio Menzinger és a grazi Gustav von Mürdacz, a közmunkák minisztériumában a német „Meißner pasa”, vagy a belügyminiszter Zogu mellett a brit Walter Francis Stirling.⁵⁷ Hasonló elvek alapján szervezték meg az ország fegyveres erejét is. Az éppen alakulóban lévő hadsereg (határvédelem), rendőrség (városi rendfenntartás) és zsandárság (vidéki rendfenntartás és határvédelem) szervezését és vezetését ideiglenesen olyan tisztekre bízta, akik korábban valamelyik oszmán fegyveres erőnél szolgáltak, vagy világháborús veteránok voltak.⁵⁸

A hadseregnek, illetve a belügyi és hadügyi tárcának a kezdetek óta voltak olasz katonai tanácsadói. E tanácsadók aktív szolgálatban álltak az olasz hadseregben. Ők vagy italo-albánok voltak, vagy olyan tisztek, akik 1913 és 1918 között kapcsolatba kerültek az albán területekkel.⁵⁹ E katonai szakértők figyelemmel kísérték az albán hadsereg állapotát, és aktívan beleszóltak a fegyveres erőkkel kapcsolatos állami politikába (fegyverbeszerzés, a szervezeti felépítés alakítása,

⁵³ *Astillani, U.*: Studentët shqiptare i. m. 152–153.; *Schmidt-Neke, M.*: Entstehung und Ausbau i. m. 72.

⁵⁴ *Adil Biçaku*: Ahmet Zogu, jeta dhe puna e tij për Shqipërinë. Tiranë–Frankfurt–New York 1998. 20–39.; *Bernath, M.* – *Nebring, K.*: Biographisches Lexikon i. m. 498.; *Schmidt-Neke, M.*: Entstehung und Ausbau i. m. 53–55.

⁵⁵ *Owen Pearson*: Albania and King Zog. Independence, Republic and Monarchy 1908–1939. I–III. London 2004. I. 217–218.

⁵⁶ Lásd Zogu köztársasági elnök reprezentációs fotóját a két szárnysegéddel (Zef Sereqi, Llesh Topalaj), ami a Marubi fotóstúdióban készült. *Tomes, J.*: King Zog i. m. oldalszám nélkül.

⁵⁷ *Schmidt-Neke, M.*: Entstehung und Ausbau i. m. 108.

⁵⁸ *Mehdi Frashëri*: Kujtime (vitet 1913–1933). Tirana 2005. 90., 92.

⁵⁹ *Frashëri, M.*: Kujtime i. m. 170.

kiképzés, tisztképzés és a tisztek névsora): gyakorlatilag közvetlen ellenőrzés alatt tartották az ország függetlenségének egyik legfontosabb jelképét.⁶⁰

Az olasz befolyás korlátozása céljából több albán politikus kísérletet tett arra, hogy osztrák katonai tanácsadókat csábítson Albániába. Az egyik tekintélyes parlamenti képviselő, Mehdi Bej Frashëri például 1921 októberében Bécsbe látogatott, és miután végzett hivatalos teendőivel, találkozót szervezett albanofil osztrák katonatisztekkel. A találkozóra az albán politikusok, emigránsok és diaszpóra hagyományos gyülekezési helyén, a bécsi Huberhof hotelban került sor. Frashërinek ugyan sikerült több tisztet megnyernie instruktornak, de egy éppen kirobbanó albán kormányválság miatt végül a tisztek többsége otthon maradt. Az osztrák tisztek és Frashëri közti találkozót az a Gustav von Mürdacz szervezte meg, aki 1922-ben Zogu belügyminiszter kérésére mégiscsak Albániába utazott. Mürdacz formailag ugyan az igazságügyi tárca külföldi szakértője lett, de Zogu embereként az albán hadsereg és zsandárság szervezésén is dolgozhatott.⁶¹

Az osztrák tisztek segítségét Zogu elsősorban a zsandárság megszervezésében és kiképzésében szerette volna igénybe venni. A zsandárságot ugyanis, saját közvetlen irányítása alatt, egy olyan jól képzett és jól felszerelt belügyes fegyveres erővé kívánta alakítani, amely ellensúlyt tudna képezni az olasz befolyás alatt álló (gyengén kiképzett és felfegyverzett) hadsereggel szemben. Ez a sok kormányválság és az olasz befolyás miatt végül is nem sikerült. Miniszterként azonban Zogu annyit megtehetett, hogy a hadsereg büdzsáját minél alacsonyabb szinten tartsa: Novruz Zejnati levéltári kutatásai alapján 1921-ben a 7000 fős hadsereg büdzséje csak két és félszerese volt a 200 fős zsandárságénak! Zogu emellett másfél-kétévente, belügyminiszterként (zsandárság), hadügyminiszterként (hadsereg) vagy kormányfőként újra és újra elrendelte a fegyveres erők teljes átszervezését, ami szintén hátráltatni tudta az olasz törekvéseket.⁶²

Leopold Ghilardi 1913 és 1918 között harcolt a szerb, a görög és az olasz hadsereg ellen Dél-, Közép- és Észak-Albániában. Hűsége Ismail Qemali kormányfőhöz és Wied fejedelemhez, elkötelezettsége az albán állam iránt vitán felül állt. Ennek köszönhetően ő lett az első, aki nem albán származású külföldiként Albánia állampolgára lett.⁶³ Az új államban zsandártisztként szolgált. A fenti eseményeknek csak távoli szemlélője maradt 1924-ig, amikor is egy belpolitikai fordulat hatalmas változást hozott az ő életében is.

⁶⁰ Az albán hadsereg megszervezésének történetét (1920–1924) lásd *Novruz Zejnati*: Ahmet Zogu – mbreti dhe komandanti i ushtrisë shqiptare. Tiranë 2005. 28., 64–84.

⁶¹ *Zejnati, N.*: Ahmet Zogu – mbreti i. m. 76–77.; *Frashëri, M.*: Kujtime i. m. 98–99., 128.

⁶² A 7000 fős hadsereg 1921-ben 6 500 000 aranyfrankból gazdálkodott, míg a 200 fős zsandárság 2 500 000-ból. *Zejnati, N.*: Ahmet Zogu – mbreti i. m. 10., 83., 86–89.

⁶³ *Tomes, J.*: King Zog i. m. 128.

Az 1924-es forradalom és következményei

1924. június 1-jén felkelés tört ki Zogu miniszterelnök uralma ellen, amihez csatlakozott a hadsereg jelentős része is.⁶⁴ A felkelés június 10-ére virradólag győzött és az ellenzéki Fan Noli vezetésével június 16-án új kormány kezdte meg működését. Ahmet Zogu – szűkebb hazáján, Matin keresztül – a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság területére menekült az államkincstárral. A szerb források és a Zogu emigráció történésze, Adil Biçaku szerint a bukott miniszterelnökkel mindössze három főtiszt tartott Belgrádba: Leopold Ghilardi, Osman Gazepi és egy ismeretlen nevű albán.⁶⁵

A menekülés megérlelte a politikus Zogut. Ekkor formálódott át ugyanis azzá, aki egy autokrata rendszer kiépítésén keresztül képessé vált arra, hogy az államot sikerrel centralizálja és konszolidálja.⁶⁶ Zogu eltökéltsége felszabadította Ghilardit is. Végre megtalálta azt az autokratát, akit hűen szolgálhatott, és akinek szüksége volt rá. Zogu ugyanis nem felejtette el a világháborús tapasztalatait. Tudta, hogy szervezői és politikusi képességei mit sem érnek egy alkalmas katonai parancsnok nélkül. Ghilardi pedig a meneküléssel bizonyította, hogy kész minden áldozatot meghozni érte. Zogu és Ghilardi viszonya a menekülés során tehát drámaian átalakult: a politikus és a katona egymásra talált. Személyiségeik és tetteik innentől kezdve szorosan összefonódtak.

Zogu hatalmas energiával készült a visszatérésre, s a hadsereg megszervezésében Ghilardi kulcsszerepet kapott. December elejére hozzávetőlegesen 3000 embert sikerült csatasorba állítania. A bukott miniszterelnök fegyveres csapatai Montenegró, Szerbia és Görögország felől, hét oszlopban nyomultak be Albániába. Az 1924. december 17-ei támadás után Leopold Ghilardi Zogu élcsapatát vezetve Matin keresztül megtisztította az utat Tiranáig. Gyors hadmozdulatai, sikeres csatái táborába vonzották a harcias hegylakókat (malisszorok) is, s mire Zogu Tiranába ért, már 8000 malisszor harcolt a seregében.⁶⁷

⁶⁴ A felkelés okairól és eseményeiről lásd *Zejnati, N.*: Ahmet Zogu – politikan i. m. 193–197.; *Fischer, B.*: King Zog i. m. 60–63.

⁶⁵ *Camillo Libardi*: Si u bë mbret i Shqipërisë Ahmet Zogu (Kujtime historike 1918–1940). Tiranë 2012. 35.; *Biçaku, A.*: Ahmet Zogu i. m. 37.; *Saša Mišić*: Albanija: Prijatelj i protivnik. Jugoslavenska politika prema Albaniji, 1924–1927. Beograd 2009. 227.

⁶⁶ *Bartl, P.*: Albanien i. m. 224.

⁶⁷ *Biçaku, A.*: Ahmet Zogu i. m. 37.; *Bernath, M.* – *Nebring, K.*: Biographisches Lexikon i. m. 499.; *Fischer, B.*: King Zog i. m. 74.

Leopold Ghilardi Zogu autokrata rendszerében

A hazatérő miniszterelnök 1925 elején tisztogatásokba kezdett mind az állami hivatalnokok körében, mind a fegyveres erők kötelékeiben. A tisztogatásokat nagy át szervezések és több kinevezési hullám követte. Valódi egyeduralmat azonban Zogu nem tudott kiépíteni, mert képtelen volt távol tartani kormányától az olasz befolyást.

Ahmet Zogu sem köztársasági elnökként (1925), sem királyként (1928) nem tudta útját állni Mussolini hatalmi igényeinek. Dörzsölt politikusként azonban mindent megtett annak érdekében, hogy ellensúlyozza az olasz tanácsadók térnyerését. 1925 és 1928 között igyekezett az egykori Osztrák–Magyar Monarchia minél több olyan hívét fontos pozícióba juttatni, akik belpolitikai hatalmát nem fenyegették. A Theresianumban tanult Ekrem Bej Vlora politikai karrierje ekkor vett nagy lendületet: 1925-ben szenátor lett, majd hamarosan Albánia londoni, 1929-től athéni követe. Stefën Curani 1925-ben az Albán Nemzeti Bankot vezető bizottság vezető tanácsosa lett (Bankë Kombëtare e Shqipërisë, Këshilli të Përgjithshëm Administrativ).⁶⁸ Eközben szakértők és tanácsadók érkeztek Ausztriából és Magyarországról.⁶⁹ Hatalmának legfőbb támasza azonban kétségkívül az az általános felügyelői rendszer lett, amelyet Zogu személyesen épített ki.

Zogunak szüksége volt alkalmas és hűséges hivatalnokokra, akik csak neki felelősek és csak neki engedelmessé válnak. „Dohányfüsttől bűzlő szobájában” négy külföldi származású katonatisztet választott ki, akiknek az lett a feladata, hogy az állami élet egy-egy területét közvetlenül és csaknem teljhatalommal felügyeljék. Gustav von Mürdacz, Walter Francis Stirling, Sir Jocelyn Percy és Leopold Ghilardi feladat- és jogkörét nem szabályozták pontosan. Kicsit szárnysegédként, kicsit az uralkodó személyes képviselőiként tevékenykedtek. Helyzetük akkor erősödött meg igazán, amikor az olasz állam érvényesíteni tudta protektori hatalmát: az olasz tanácsadók lettek az albán minisztériumok igazi döntnökei, ők vették át a hadsereg vezetését, de beleszóltak Zogu családi és dinasztikus politikájába is. A négy kiválasztott katonatiszt alkotta tehát Zogu ellensúlyát az olasz pozíciókkal szemben, s posztjukból elmozdíthatatlanok voltak. Feladataikat olasz személy nem láthatta el. Az uralkodó 1928-at követően nagyrészt rajtuk keresztül gyakorolta autokrata hatalmát. Bár a négy „felügyelő-tábornok” az uralkodó bizalmasának számított, Zogu távolságot tartott tőlük is, sőt néha ki is játszotta őket egymás ellen. Ennek ellenére, a maga módján „azért szerette őket”.⁷⁰

⁶⁸ *Asllani, U.*: Studentët shqiptare i. m. 152–153.

⁶⁹ Többek között ekkor vállalt munkát Tiranában a magyar Waisbecker Antal is, aki a mezőgazdasági termelés újjászervezője lett. *Selenica, T.*: Shqipëria e ilustruar i. m. 195.

⁷⁰ „A király kedvelte ellenőr-tábornokait. Myrdacz és Ghilardi valószínűleg a legközelebb álltak ahhoz, hogy a barátai legyenek, és Stirlinggel és Percyvel is a tévedhetetlenség látszatát kelthette.” *Tomes, J.*: King Zog i. m. 127–133., 132.

Gustav von Mürdacz (1874–1945) egykor vezérkari tiszt volt az osztrák–magyar közös hadseregben. A világháború idején Albániában szolgált, Zoguval Bécsben ismerkedett meg. Mürdacz 1918-at követően nem kapott nyugdíjat Ausztriában, s feltehetően ez is szerepet játszott abban, hogy 1923-tól, albán állampolgárként, Tiranában telepedjen le. Mürdacz intelligens ember volt, inkább látszott tudósnak, mint katonának. A tiranai paktumok jelentőségét hamar megértette: mivel az olaszok háttérbe szorították, ideje nagy részét innentől kezdve kertjének és a zenének szentelte. Választott hazáját és uralkodóját azonban nem hagyta el. 1944–1945-ben összekötő tisztként szolgált a német hadsereg és az albán kormány között. A bevonuló kommunista erők elől nem akart elmenekülni, 70 évesen Tiranában kivégezték.⁷¹

A fegyveres erők átszervezésének másik kulcsfigurája a brit Walter F. Stirling ezredes lett.⁷² A brit tisztek behívásának valószínűleg több oka volt. Egyrészt a britek az észak-albániai Shkodra 1913-as nemzetközi ellenőrzése kapcsán játszott szerepének nem volt rossz albániai emlékezete. Másrészt Nagy-Britannia nem tartozott a világháborús megszálló hatalmak közé. Harmadrészt Zogu úgy gondolta, hogy a brit tisztekkel szemben az olasz tisztek nem mernek majd olyan bátran fellépni, mint osztrák vagy albán bajtársaikkal szemben. Negyedrészt a brit tisztek nem szereztek politikai befolyást, feladataik tisztán a hadseregre korlátozódtak. Így az albán legénység is jobban el tudta őket fogadni, szemben az olasz instruktorokkal, akikben fenyegetést látott.⁷³

Walter F. Stirling ezredes (1880–1958) hivatásos katona volt.⁷⁴ 1899–1900 között részt vett a búr háborúban, 1906-tól a Közel-Keleten élt, az egyiptomi hadsereg tisztjeként. A világháború idején Arábiai Lawrence (Thomas Edward Lawrence, 1888–1935) vezérkari tisztjeként a sivatagban harcolt. 1918-at követően a jaffai körzet katonai parancsnoka volt, amikor ismerőse, Harry Eyres tiranai brit konzul értesítette, hogy Albániában külföldi tanácsadókat keres a belügyminiszter. Zogu személyes meghívólevelének hatására Stirling 1923-ban partraszállt Durrsiben. Miután két hosszú utat megtett, a brit tiszt megállapította, hogy „Albánia egy közel-keleti ország, tehát tetszik”. Stirling Zoguról is pozitív benyomásokat szerzett: „Minden közel-keleti államférfi közül – és én aztán a legtöbbel találkoztam – Zogut tekintem messze a legbriliánsabbnak, legműveltebbnek és legmesszelátóbbnak.”⁷⁵ Zogu SZHSZ-államból való vissztérése után Stirling a

⁷¹ *Swire, J.*: King Zog's Albania i. m. 205.; *Zejnati, N.*: Ahmet Zogu – politikan i. m. 263–265.; *Tomes, J.*: King Zog i. m. 128.; *Elsie, R.*: A Biographical Dictionary i. m. 324–325.

⁷² *Fischer, B.*: King Zog i. m. 79.

⁷³ *Swire, J.*: King Zog's Albania i. m. 205.; *Tomes, J.*: King Zog i. m. 128.

⁷⁴ *Fischer, B.*: King Zog i. m. 53.; *Pearson, O.*: Albania and King Zog i. m. 203., 206–207.; *Elsie, R.*: A Biographical Dictionary i. m. 429.

⁷⁵ *Walter Francis Stirling*: Safety Last. London 1953. 157.

zsandárság általános felügyelője lett: ő hozta létre a Mürdacz által megálmodott fegyveres erőt, amely a hadsereggel szemben, az állami szuverenitás legfőbb fegyveres jelképe lett. Stirling Zogu engedélyével kilenc egykori brit gyarmati tisztet hívott az országba, és őket tette meg a zsandárság instruktorainak.

A „felügyelők” azonban személyre szabott feladatokat is kaphattak. Mivel Stirlingnek volt már hasonló gyakorlata, 1925-ben Zogu őt bízta meg azzal, hogy a Koszovóból Albániába menekült családokat összegyűjtse, letelepítse és egy kevés (5 hektár) termőföldhöz juttassa.⁷⁶ Bár az olasz tisztek mindent megtettek, hogy az 1926-ban a zsandárság éléről leköszönő Stirling posztját megszerezzék, az ezredes utóda szintén egy brit tiszt, Sir Jocelyn Percy tábornok lett.⁷⁷ Percy veterán brit katonatiszt volt: harcolt a búr háborúban, katonai parancsnok volt 1906 és 1912 között Hinduban és Kushban (ma: Pakisztán), 1919–1920-ban pedig a Pjotr Nyikolajevics Vrangél mellett tevékenykedő brit katonai misszió vezetőjeként szolgált.⁷⁸

Bár Zogu Ghilardit is megbízta különböző fegyveres erők ellenőrzési és szervezési feladataival,⁷⁹ az ő mozgástere jóval kötetlenebb volt Mürdaczhoz, Stirlinghez vagy Percyhez képest. Ghilardi primus inter pares volt az uralkodó általános felügyelői között. 1926-ban ezredes lett, majd 1928-ban tábornokká nevezték ki. Zogu „felügyelő-tábornokaként” a királyi udvarban élt és az uralkodó személyes küldötteként és megbízottjaként tevékenykedett.⁸⁰ Emellett feladata volt az olasz térnyerés szemmel tartása is. Talán ez volt az oka annak, hogy az olasz tisztek folyamatosan megpróbálták háttérbe szorítani úgy, ahogy ezt sikerrel tették Mürdaczcal. Csakhogy Ghilardi Mürdacz „antitézise” volt, habitusa miatt képtelenség volt kiiktatni a közéletből.⁸¹ Az olasz kormány megbízottjai többször kísérletet tettek megvesztegetésére – sikertelenül. Ghilardi egyrészt hűséges maradt Zoguhoz, másrészt nagyon bizalmatlan maradt a Monarchiát eláruló egykori szövetséges irányába.⁸² Új helyzetét legtöbbször a tény szimbolizálja, hogy az albán hadsereg élén álló Araniti tábornok mellett ő volt az, aki Zogu 1928. szeptember 1-jei koronázása idején végig az újdonsült uralkodó mellett állhatott.⁸³

Zogunak Ghilardi hűsége és az egyes pártokkal szemben elfoglalt semleges álláspontja nemcsak a katonai ügyekben volt hasznos, hanem az albán feudális

⁷⁶ *Pearson, O.*: Albania and King Zog i. m. 253.

⁷⁷ *Tomes, J.*: King Zog i. m. 127., 130–132., 165., 173., 190., 209., 247.

⁷⁸ *Elsie, R.*: A Biographical Dictionary i. m. 355.

⁷⁹ *Zejnati, N.*: Ahmet Zogu – mbreti i. m. 95–97., 102–103.

⁸⁰ *Elsie, R.*: A Biographical Dictionary i. m. 168.; *Zejnati, N.*: Ahmet Zogu – politikan i. m. 265.; *Tomes, J.*: King Zog i. m. 129.

⁸¹ „Leon Ghilardi egy nagyfejű horvát volt, aki hol hallgatag, hol gyorsan pergő nyelvű volt, és akinek beképzelt viselkedése egy vígopera-színész benyomását keltette.” *Tomes, J.*: King Zog i. m. 128.

⁸² *Schmidt-Neke, M.*: Entstehung und Ausbau i. m. 215., 337.

⁸³ *Tomes, J.*: King Zog i. m. 100.; *Pearson, O.*: Albania and King Zog i. m. 295–296.

urakkal és a lakossággal fenntartott viszonyában is. Ghilardi – az uralkodó nevében – bármit, bármikor ellenőrizhetett és számon kérhetett. Ha az országban valahol felbukkant a királyi család egyik luxusautóján, mindenki engedelmességni tartozott parancsainak. Márpedig Ghilardi szeretett Albániában utazgatni. Útjai során ellenőrizte a helyi hivatalnokokat, szemlét tartott a fegyveres egységek felett, jelen volt a katonák és zsoldárok eskütételénél, meglátogatta a kaszárnyákat, felmérte az ország infrastruktúráját (utak és hidak állapotát), megvizsgálta az iskolák felszerelését, tankönyvellátottságát és tanárainak helyzetét. Feladatai gazdasági jelleget is öltöttek az 1930-as évek elejére. Bárhol járt, biztatott, ígért, lelkesedést öntött az emberekbe – mindezt az uralkodó nevében. Az uralkodó tulajdonképpen az ő személyén keresztül tartotta a kapcsolatot népével.

Az albán ifjúság parancsnoka

Ghilardi karrierjének csúcsa, egyben Zoghoz fűződő sajátos viszonyának egyik sokatmondó példája kétségkívül az volt, amikor az uralkodó a tábornokot 1930 júniusában az „Albán Ifjúság” nemzeti egyesület (Enti Kombëtar 'Djelmënija Shqiptare') parancsnokának nevezte ki.⁸⁴ Az egyesületet eredetileg Zogu 1928. november 14-én kiadott dekrétuma hozta létre. Kezdetben nem volt más, mint egy olasz mintára (és sugallatra?) létrehozott fasiszta ifjúsági szervezet. A szervezet életében 1930-ban állt be radikális változás, amikor nyilvánvalóvá vált a tiranai paktumok teremtette kiszolgáltatottság Olaszországgal szemben: az állam ekkorra visszavonhatatlanul elveszítette befolyását saját hadserege felett.⁸⁵

Az ifjúsági szervezet ekkor gyakorlatilag teljesen átalakult. Zogu célja egy olyan, minden fiatal számára kötelező paramilitáris szervezet létrehozása lett, amely minden létező eszköz igénybevételével hazafias gondolkodásra neveli a fiatalokat. Az uralkodó azt várta ettől a neveléstől, hogy segítségével a fiúk kellően megerősödnek patriotizmusukban és nemzeti érzelmeikben ahhoz, hogy aztán az olasz irányítás alatt álló hadsereghez kerülve ellenállhassanak az idegen befolyás minden formájának. A feladat végrehajtásához a királynak egy olyan parancsnokra volt szüksége, aki nemcsak hozzá, hanem az albán államhoz és nemzeti eszméhez is lojális. Zogu felfogásában a szervezet sorsától Albánia jövője függött. Az uralkodó ezért az egyetlen olyan embert nevezte ki az egyesület élére, akinek valóban esélye volt arra, hogy e szinte lehetetlennek tűnő elvárásoknak eleget tegyen. Az albán ifjúság parancsnoka a nevét ekkor már albános alakban használó Leon Gjilardi tábornok lett.

⁸⁴ Fischer, B.: King Zog i. m. 159–161.

⁸⁵ Swire, J.: King Zog's Albania i. m. 204.

Az egyesület, azaz egy újfajta közösségépítés élére 1930 februárjának utolsó napjaiban nevezték ki Gjilardit (Komandanti i Përgjithshëm). A Djelmëria formailag és funkcióját tekintve továbbra is olyan paramilitáris milíciaként működött, amelytől az uralkodó távol akarta tartani a hadsereget. A fiatal fiúk és lányok számára 15 éves kortól kötelező volt a tagság. A fiúk két évig a „kadéttestület”, egyfajta cserkészlet tagjai voltak, majd 17 évesen milicisták lettek. A hadseregbe 19 évesen kellett bevonulniuk.

Gjilardi kinevezésének – Zogu szemszögéből nézve – van még egy figyelemre méltó olvasata. A tiranai paktumokat követően Zogu beszédeiben egyre több teret kaptak az albán nemzeti karakterológia általa kidolgozott tézisei. Legalábbis ezt sugallja az uralkodó nyilvános beszédeit publikáló Lushaj és Sadiku forráskiadványa.⁸⁶ Úgy tűnik, hogy az olasz térnyerés nem csak az állami paramilitáris („parausharak”) nevelés megjelenését hozta magával. I. Zogu ugyanis egyre többet foglalkozott azzal is, hogy a veszélyes itáliai eszmékkel szembe albán eszméket állítson. Az 1925 és 1935 közötti parlamenti és rádióbeszédeiben, illetve közzé tett kiáltványokban egyre dominánsabb szerepet kapott a nemzeti nevelés kérdése. Az uralkodó egyre pontosabban meg tudta fogalmazni azt, hogy a nevelés végeredményeként milyen patriótákat és milyen nemzetet szeretne maga előtt látni. Bár a kérdést még nem vizsgálták meg tudományos alapossággal, közvetve már most is igazolható, hogy Zogu nemzeti karakterológiája a „nemzeti újjászületés” (1878–1912) albán írói és költői mellett (de Rada, Pashko Vasa, a Frashëri testvérek) erősen támaszkodott Thallóczy Lajos 1896-os történelmi olvasókönyvére is.⁸⁷ (Vitathatatlan, hogy Zogu gondolatainak egyik legfőbb politikai örököse Enver Hoxha lett.)⁸⁸

A Djelmënia egyik tisztjének, Aqif Domininak 1931-ben megjelent könyve szerint az uralkodó az ifjúság paramilitáris szerepét egyfajta szent szolgálatként értelmezte, előképének pedig a spártai agógét (gyermeknevelési módszer) tekintette. A fiatalokat a katonai nevelés során nemcsak a haza jövővédelmére készítették fel (Koszovó és Çamëria esetét, amelyek Zogu szerint az albánok elégtelen katonai teljesítőképessége miatt kerültek szerb és görög megszállás alá, elrettentő példaként állítva eléjük), hanem megteremtették az állam (1912. november 28.) és a királyi család kultuszát is. Mindez pedig nem a jelent, hanem a jövőt szolgálta. A fiatalokat

⁸⁶ Me jetue në shekullin e sotshëm. Zog I. Red. Ramiz Lushaj – Safet Sadiku. Tiranë 1995. 10–14.

⁸⁷ Csaplár-Degovics, K.: Lajos von Thallóczy i. m. 205–246., 225–242.; Lushaj, R. – Sadiku, S.: Me jetue në shekullin e sotshëm i. m. 40.

⁸⁸ Uo. 36. A két világháború között Ausztriában tanult és később Albániában vezető pozíciókat betöltő diákokról önálló kötet jelent meg. A történelmi tudás átadásának egyik közvetlen bizonyítéka Sander Bushati doktori disszertációja, aki a Wied-féle fejedelemség történetét dolgozta fel. *Sander Bushati: Die Entstehung des Fürstentums Albanien*. Doktori (PhD) értekezés. Wien 1940. A Hoxha-kori Albánia vezető történéskének, Aleks Budának is a két világháború közötti Bécsben alakult ki az a történelemszemlélete, amely a kommunista diktatúra történelmi látásmódját alapjaiban befolyásolta. *Csaplár-Degovics, K.: Lajos von Thallóczy i. m. 207–208., 242.*

„a holnap katonáinak” tekintették. Zogu felfogásában az albán jövő természetesen saját politikai hatalmát és dinasztiájának jövőjét jelentette.⁸⁹

A király nemzeti karakterológiával kapcsolatos egyik legsokatmondóbb kiáltványa 1935. augusztus 14-én jelent meg, négy nappal Gjilardi halála előtt. A proklamáció alapján az uralkodó számára a nemzet (komb) legfőbb erényei: a fegyelem (disciplinë), az önfeláldozás (sakrificë) és haladás (përparim) voltak. E három erényen alapul ugyanis az albán becsület (nderi i shqiptarit), és e három erény együttesen teremti meg a nemzeti eszmét (ideali kombëtar).⁹⁰

És hogy mi köze van mindehhez Gjilardinak? Zogu, aki uralkodása idején legfőbb feladatát abban látta, hogy saját hatalmát mindenáron biztosítsa, felismert egy fontos dolgot: az albánoknak hősré van szükségük. A hatalmas termetű, nagy fekete szakállat és haját viselő, elképesztő fizikai adottságokkal és nagyszerű katonai múlttal rendelkező, horvát származású Gjilardi személyében pedig Ahmet Zogu, minden albánok királya, megtalálta azt a hőst, akit az albán ifjúságnak ajándékozhatott.⁹¹ Gjilardi ugyanis a fent megfogalmazott albán erények fizikai megtestesülésének számított. Bár a király féltékenyen ápolta és védte saját kizárólagos állami kultuszát, Gjilardi esetében mégis megengedte egy, természetesen jóval szerényebb és más jellegű kultusz kialakítását a Djelmënia szervezeti keretein belül.

Az 1935-ös fieri felkelés

Konstantin Çekrezi egy ismert amerikai albán értelmiségi volt, aki gazdaságtant tanult a Harvardon. Az 1912-es függetlenség hírére tért vissza az óhazába, majd lett 1913–1914 között a NEB titkára. 1919-ben könyvet írt Albánia politikai helyzetéről.⁹² A világháborút követően 1920–1922-ben az Egyesült Államok albániai meghatalmazottjaként tevékenykedett, majd több amerikai lap helyi tudósítója lett. 1928-ban Iljas Vrioni külügyminiszter azzal bízta meg, hogy jelentessen meg újságcikkeket világszerte az albán monarchia megalakulásának okairól. Çekrezi azonban ennél jóval többre vágyott, így politizálni kezdett. Hamar kapcsolatba került a Zogu-ellenes csoportokkal és részt vett egy Zogu-ellenes összeesküvés megszervezésében. Az összeesküvőket 1932. szeptember 16-án leleplezték, s Çekrezi a megtorlás részeként három év börtönt kapott.⁹³

⁸⁹ *Aqif Domini*: Djelmënia, shpresa e ardhëshme, duhet të përgatitet Zog. Tiranë 1931. 22–28., 32–35.

⁹⁰ *Lushaj, R. – Sadiku, S.*: Me jetue në shekullin e sotshëm i. m. 31–33.

⁹¹ Ghilardi fizikai adottságairól lásd *Swire, J.*: King Zog's Albania i. m. 158.; *Elsie, R.*: A Biographical Dictionary i. m. 168.

⁹² *Konstantin Çekrezi*: Albania Past and Present. New York 1919.

⁹³ *Pearson, O.*: Albania and King Zog i. m. 142., 293., 337–338.; *Elsie, R.*: A Biographical Dictionary i. m. 82–83.

A nyughatatlan értelmiségi 1935. február 14-én szabadult vlorai fogságából, és azonnal egy felkelés szervezésébe kezdett. Fieriben csatlakozott egy olyan ellenzéki csoporthoz, amely nagyrészt fiatal nacionalistákból állt. E fiatal katona- és zsandártisztekből álló társaság tagjai szélsőségesen olaszellenesek voltak és szemben álltak Zogu generációjával, amely nem akadályozta nyíltan Róma törekvéseit. Bár hasonló lázadó góccok 1934–1935 folyamán Közép- és Észak-Albániában is létrejöttek, egymással nem alakították ki együttműködést. Çekrezi Fieri városában Nuredin Bej Vlora és Musa Kranja hadnagyok segítségével egy olyan felkelést akart kirobantani, amely egyesítette volna a közép-albániai elégedetlenkedőket.

A felkelők 1935. augusztus 14-én Fieri főterén gyülekeztek. A felkelés kirobantását másnapra tervezték. Çekrezi és a többi parancsnok azt mondta a megjelenteknek (közel másfélszáz fő), hogy Tiranában megbukott Zogu kormánya, és hogy ők képviselik az újat. Arra buzdították a fegyvereseket, hogy másnap masírozzanak a fővárosba és fegyverrel kergessék el a régi kormány híveit. Az eligazítás éppen a vége felé tartott, amikor a térre begördült Gjilardi autója. A tábornok, ekkor éppen a berati hadtest parancsnoka, véletlenül járt arra. Sofőrjével, Vas Kiri századossal⁹⁴ éppen Pojanból tartott hazafelé egy hivatalos útról, amikor meglátta a gyülekező fegyvereseket a téren. Gjilardi kiszállt a kocsiból, hogy megkérdezze a gyülekezés okát. A szervezkedők azt gondolták, hogy lebuktak, ezért szó nélkül tüzet nyitottak a tábornokra. Gjilardit több lövés érte a mellkasán, azonnal életét veszítette. Bár korábban már többször kíséreltek meg ellene merényletet, azokat mind túlélte. Leon Gjilardit néhány nappal ötvenötödik születésnapja előtt lőtték le.⁹⁵

A nyílt felkelés a tábornok halálával tört ki. A lázadók Lushnje és Tirana felé masíroztak, de a Zoguhoz hű zsandár alakulatok mindkét helyen útjukat állták. A lázadást gyakorlatilag már másnap, augusztus 15-én leverték. A felkelők több vezetője külföldre szökött.⁹⁶

Az uralkodót hivatalosan 1935. augusztus 16-án értesítették táviratban Gjilardi haláláról.⁹⁷ Zogu ekkor állítólag azt mondta az éppen mellette tartózkodó Percynek: „Hasonló események sajnos előfordulnak az olyan országokban,

⁹⁴ Vas Kiri zsandárszázados az 1925–1930 közötti években azzal szerzett magának hírnevet, hogy eredményesen harcolt az Albán-Alpok (Malësia e Madhe) Zogu-ellenes felkelései ellen. *Libardi, C.*: Si u bë mbret i. m. 47–48., 63., 75., 85–86., 96.; *Fischer, B.*: King Zog i. m. 51–54.

⁹⁵ Historia e popullit shqiptar I–III. Red. Kristaq Prifti – Gazmend Shpuza. Tirana 2007. III. 324.; *Pearson, O.*: Albania and King Zog i. m. 370–371.; *Tomes, J.*: King Zog i. m. 182–183.; *Zejnati, N.*: Ahmet Zogu – politikan i. m. 314–316.

⁹⁶ *Schmidt-Neke, M.*: Entstehung und Ausbau i. m. 247.; *Fischer, B.*: King Zog i. m. 241.

⁹⁷ Távirat Zogunak. Olvashatatlan aláírás. Tirana, 1935. aug. 16. Arkivi Qendror i Shtetit, Tiranë (a továbbiakban: AQSh), F 150: Ministria e Oborrit Mbretëror (Inspektorija e Pergjithëshme), Civile Administrative, Dosja Nr. 257 (a továbbiakban: F 150, Dosja Nr. 257).

mint amilyen ez is.”⁹⁸ A király ezt követően udvariasan válaszolt a távirat feladójának, megköszönve a részvétnyilvánítást.⁹⁹

A tábornok halálának körülményeit nem volt egyszerű tisztázni, mivel először magát a felkelést kellett levern, és elegendő muníciót kellett szállítani az összes közép-albániai zsandárközpontba, hogy elejét vegyék további zavargások kitörésének. A nyugalom helyreállítása után tudta csak az uralkodó elrendelni a nyomozás elindítását, a holttest Tiranába szállítását, és a felkelés elmenekült vezéreinek üldözését.

A nyomozás során a közép-albániai szervezkedések mindegyikét leleplezték. Musa Juka belügyminisztert menesztették, Fieribe pedig büntetőalakulat érkezett. 1935. augusztus 24. és szeptember 17. között mintegy ezer embert tartóztatnak le. Ebből 539 főt állítottak (katonai) bíróság elé. 326 főt elengedtek, 160 főt börtönbüntetésre ítélték. A lázadó katonák és zsandárok közül 53 főt golyó általi halálra, azt a katonát pedig, akit személyesen vádoltak meg Gjilardi megölésével, akasztásra ítélték. Zogu azonban tett engedményeket is: a lázadás hatására október 22-én átalakította a kormányát, hét miniszteréből hatan a fiatal generációból kerültek ki (a miniszterelnök Mehdi Frashëri lett).¹⁰⁰

Gjilardi halálával végleg szétesett a Zogu által felépített általános felügyelői rendszer. Az uralkodó jobb keze hősi halált halt, Mürdaczozt az olasz tanácsadók teljesen háttérbe szorították, az időközben kegyvesztetté vált Stirling Londonban volt segédportás a Marks & Spencer egyik raktárépületében. A király mellett csupán egy bizalmi ember maradt, Sir Jocelyn Percy tábornok, a zsandárság parancsnoka.¹⁰¹

Epilógus

I. Ahmet Zogu Leon Gjilardi tábornok tiszteletére a két világháború közötti Albánia legnagyobb szabású állami temetését rendelte el. Gjilardi végső búcsúztatását olyan körültekintően szervezték meg, mintha a királyi család egyik tagját temették volna el.

A temetésre három nappal a fieri események után került sor, 1935. augusztus 17-én. A megemlékezés és szertartás menetrendjét, illetve lebonyolítási tervét Zogu parancsára magának Xhemal Araniti tábornoknak, a „nemzetvédelmi parancsnoknak” kellett kidolgoznia.¹⁰²

⁹⁸ *Tomes, J.*: King Zog i. m. 183.

⁹⁹ Zogu választávirata. Tirana, 1935. aug. 18. AQSh, F 150, Dosja Nr. 257.

¹⁰⁰ *Schmidt-Neke, M.*: Entstehung und Ausbau i. m. 248.; *Tomes, J.*: King Zog i. m. 183.; *Fischer, B.*: King Zog i. m. 242.; *Pearson, O.*: Albania and King Zog i. m. 371–372.

¹⁰¹ Érdekes eljátszani a gondolattal: vajon hogyan alakult volna Albánia további sorsa, ha Gjilardi nem hal meg, hanem egy nemzeti hadsereg élén harcol az olasz megszállás, majd a kommunista partizán alakulatok ellen?

¹⁰² A temetési szertartás forrása: AQSh, F 178, Dosja IV-180, viti 1935, Dosje: Dispozita për ceremonin e Funeralit për varrimin e gjeneralit Leon de Ghilardi. Tiranë, 1935. gusht 16, Mbretinija Shqip-

Gjilardit a petrellai katonai kórház temetőjében helyezték örök nyugalomra. A koporsó útvonalát gyalogos katonák sorfala biztosította. A temetési menet elején gyalog vezették a tábornok lovát; emögött haladtak a király képviselői, a királyi család tagjai, Araniti tábornok, a parlament elnöke, a miniszterelnök, a diplomáciai testületek képviselői és a parlamenti képviselők. Az ágyútalpra szerelt koporsó kíséretére a dejai zászlóalj három századát rendelték ki, akikhez egy katonai zenekar és egy tüzérekéből álló díszalakulat csatlakozott. Magát a koporsót tizenegy hadnagy és egy alhadnagy kísérte. Mögöttük következtek az állam legfőbb hivatalnokai és klerikusai, majd kisebb funkcionáriusok, kitüntetett katonatisztek, a társadalmi elit egyéb tagjai és a nép képviselői.

A koporsó útja a következő volt: a menet a díbrai úton (Rruga e Dibrës) érkezett meg a fővárosba és a Zogu bulváron (Bulevardi Zogu) a katolikus templomig vonult. A katolikus templomban ünnepi gyászszeretartáson búcsúztatták a tábornokot. A misét követően a menet a Zogu bulvárról a November 28. úton (Rruga 28. Nanduar) keresztül az elbasani útra (Rruga e Elbasanit) kanyarodott. Az elbasani úton a menet a királyi palota elé ért, ahol pár percre megálltak. Ezt követően a civilek hazaindultak, és csak a fegyveres testületek tagjai kísérték Gjilardi koporsóját katonai marsban Elbasan felé. A város határán levő rendőrállomásnál ismét megálltak: az uralkodó itt búcsúztatta hű emberét. A beszédet követően a katonák alakzatba álltak és így folytatták útjukat Petrellába.

A temetés napján Zogu parancsára az egész ország területén félárbocra engedték a nemzeti lobogót. A temetési menet útvonalán zárva maradtak a hivatalok és az üzletek. A polgári szervek tisztviselői cylinderben voltak kötelesek részt venni a ceremónián, a katonák pedig díszegyenruhában.

Ghilardi haláláról az egykori közös hadseregbeli bajtársak is megemlékeztek, köztük Gustav von Hubka,¹⁰³ aki a következő feljegyzést vetette papírra, amely akár az elhunyt tábornok nekrológja is lehetett volna: „A tiranai albán sajtóiroda közli, hogy a király tábornok-szárnysegédje, Leopold Ghilardi dandártábornok augusztus 14-én [1935 – Cs.-D. K.] Fieri helységben merénylet áldozata lett. A hírhez a belföldi napilapok azt a kommentárt teszik hozzá, hogy Ghilardi az osztrák–magyar hadsereg fiatal tisztjeként menekült Albániába és emiatt a világháború idején a Durazzóba bevonuló császári és királyi csapatok dezertőrként kezelték. [...] A kalandor hajlamú Ghilardit nem lehet szerény, mindig korrekt és kedves bajtársként jellemezni. Lobbanékonyága ugyanakkor nem engedte meg neki, hogy a nagy háború kirobbanását megvárja, hanem arra készítette, hogy szolgálatait a fiatal Albán Fejedelemségnek kínálja fel,

tare, Komanda e Mbrojtjes Kombetare, Zyra Personale, Sekc.1., Nr. 61-1477/1 Prot, 1–3.

¹⁰³ Gustav von Hubka (1873–1962), osztrák–magyar katonai attasé, vezérkari tiszt, a Monarchia bukása után az egyik legismertebb katona-író.

miután korábban, az előírásoknak megfelelően, önként felhagyott főhadnagyi tevékenységével és elbocsajtását kérvényezte az állami szolgálatból. [...] A tántoríthatatlan kötelességtudat volt mozgalmas életének vezérelve; mind a régi, mind az új hazájához hűséges maradt. Olyannyira, hogy az albán Leopold Ghilardi tábornok a mi régi hadseregünknek is, amelyből származott, egy kulturálatlan ország condottierjeként is képes volt dicsőséget szerezni. Köreinkben meg kell őrizni az egykori világháborús bajtárs, a bátor harcostárs tiszteletreméltó emlékét.”¹⁰⁴

Zogu a későbbiekben sem feledkezett meg Gjlardi kultuszának ápolásáról. 1938-ban, az olasz megszállás előestéjén parancsot adott arra, hogy az albán ifjúság egykori parancsnokának emlékművet emeljenek.¹⁰⁵ Az emlékmű felállítására és ünnepélyes felavatására, a Gjlardival kapcsolatos állami kultusz tovább ápolására azonban már nem maradt idő, s Leon Gjlardi 1938 után visszazuhant ugyanabba az ismeretlenségbe, ahonnan 1913-ban felbukkant.

COMMANDER OF ALBANIAN YOUTH

by Krisztián Csaplár-Degovics

SUMMARY

General Leopold Ghilardi (1881–1935) is undoubtedly one of the most important personalities of the interwar period in Albania. The k.u.k. (*kaiserlich und königlich*) captain of Croatian origin first appears in Albania in 1913 as a prospective agent of the General Staff of the joint Austro-Hungarian army. He then entered into the service of the Albanian government as an officer and military advisor. During WW1 he was appointed as commander of all Albanian irregular troops operating in the occupied territories of Austria-Hungary. After the fall of the Dual Monarchy he refused to leave his adopted country and became the first foreigner of non-Albanian origin to receive Albanian citizenship. Though Ghilardi utterly connected his identity to Albania, he remained loyal to Austria and the Balhausplatz as well. Due to the role he played in the return of Prime Minister Ahmet Zogu in 1924, he was awarded the rank of general. Between 1927 and 1935 Ghilardi was the most renowned figure in the autocratic régime of King Zogu. As a loyal servant of the ruler, the general became the commander of Albanian youth in 1931. Without knowledge about the nation- and state-building projects of Austria–Hungary in Albania, his life and career cannot be correctly interpreted.

¹⁰⁴ Hubka jelentése. Bécs, 1935. aug. 23. Kriegsarchiv in Wien 1. Personalevidenzen – Qualifikationsliste, Kt. 792, General Leopold Ghilardi. 1, 3.

¹⁰⁵ Xhelal Araniti feljegyzése Zoguhoz. Tirana, 1938. máj. 31. AQSh, F 152: Ministria e Punëve Brendshme, Zyra e Llogarise, Dosja 945, viti 1938, Nr. 73-395/1.